Під завісою імен (псевдоніми полтавських письменників)

Псевдонім – це прибране ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується письменник, журналіст, актор замість власного прізвища (Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2004).

Що приховують у собі псевдоніми письменників, літературознавців, громадських діячів та яка історія їх виникнення? З давніх-давен у культурах різних народів світу зустрічається значна кількість художніх, мистецьких, публіцистичних творів, справжнє авторство яких навмисно приховане. Існує чотири головні форми прикриття авторства: псевдоніми, аноніми, містифікації і плагіати. З усіх названих найширшими були і залишаються псевдоніми.

Літературознавець Олексій Дей, укладаючи «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX)» (1969), зазначає, що українські письменники користувалися псевдонімами з XVI століття. А вже у XVII столітті починається систематичне збирання псевдонімів та перші дослідження, аж поки вони не стали своєрідною галуззю бібліографії.

Хоча саме поняття псевдонім з'явилося ще в античні часи. Так, у Стародавній Греції маскувалися перед сучасниками комедіограф Аристофан (називав свої твори іменами поетів Філоніда і Калістрата) та історик Ксенофонт (виступав під псевдо Фемістоген). Історик Тацит зазначав, що авторів, котрі писали сатири на римських імператорів Тіберія, Нерона, Калігулу, скидали зі скелі або ж душили у в'язниці...

У добу рукописної книги анонімні й псевдонімні твори переважали над тими, що були підписані справжніми іменами. З виникненням друкарства вживання псевдонімів стає ще ширшим. Письменники, актори, публіцисти, художники, вчені вдаються до псевдонімів, виходячи з певних політичних чи етичних міркувань.

В епоху Відродження виступати під псевдонімом стає популярним, навіть модним. Наприклад, Вольтер мав понад півтораста псевдонімів. Надмірне захоплення псевдонімами покритикував у 1894 році Осип Маковей в одному зі своїх фейлетонів, наголошуючи, що для письменника досить одного-двох псевдонімів. Коли ж їх до 16, як, скажімо, їх мав Панько Куліш, то це не робить честі ні авторові, ні читачеві.

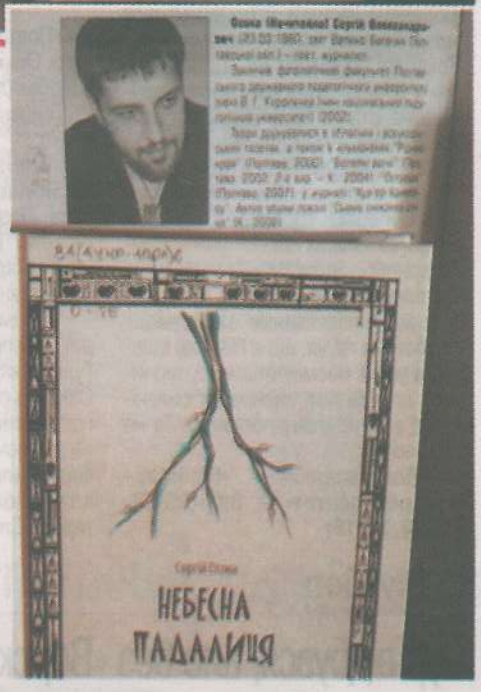

У XIX та на початку XX століття псевдоніми ставали ефективним засобом обійти цензуру, уникнути урядових переслідувань, інколи це було просто життєвою необхідністю.

У минулому вигаданими літературними іменами користувалися насамперед жінки. До XX століття у багатьох європейських країнах існували закони, за якими суспільно-економічна діяльність жінок була можлива тільки з дозволу їхніх чоловіків. Жорж Санд (Амандина Аврора Люсиль Дюпен) та Джордж Еліот (Мері Енн Еванс) захищали свою письменницьку свободу під чоловічими псевдонімами.

Полтавщина багата на талановитих особистостей, та не завжди ці люди могли писати чи навіть говорити вголос про те, що їх хвилює. Саме про багатьох з них ідеться на виставці у відділі краєзнавства ПОУН бібліотеки ім.І.П.Котляревського «Під завісою імен» (псевдоніми письменників Полтавщини), яка діятиме до кінця серпня 2020 року.

– Ми впевнені, дорогі читачі, що ці імена знайомі для більшості, але для декого, можливо, представлена інформація стане справжнім відкриттям, – каже завідувач відділу Марина Федорова.

«Українці полюбляють рідні топонімічні псевдоніми: Хорольський, Полтава, Ворскла, Керч, – писав літературознавець Ігор Качуровський, – тож певним дисонансом до них, ніби викликом «а я – інакший» звучить «Ізарський», від «чужого» гідроніму – річки Ізар, що тече через Мюнхен». Саме тут, у столиці Баварії, молодий прозаїк Олексій Мальченко під псевдо Олекса Ізарський увійшов у коло письменників української діаспори. Він народився 30 серпня 1919 року в Полтаві в інтелігентній національно-свідомій сім'ї, яка дивом уникла політичних репресій у роки сталінських «чисток». Дитинство провів у Карлівці: там його дід Андрій працював помічником правителя маєтку Меклінбург-Стрілецьких пана Шейдемана. А бабуся Олексія була дружкою на весіллі Ольги Шейдеман з Панасом Рудченком.

«Василя Барку (справжнє ім'я Василь Костянтинович Очерет) – видатного письменника-модерніста, двічі представленого до Нобелівської премії – Україна відкрила для себе тільки після здобуття незалежності, – читаємо у книзі краєзнавчих нарисів Ігоря та Валерія Козюр «Історичні силуети». – Нині в Полтаві на його честь перейменували одну з вулиць. Народився Василь Барка 1908 року в селі Солониця Лубенського району в родині реєстрового козака. Залишившись у роки Другої світової війни на чужині, письменник переймався долею родини, яка була в Україні, та намагався оберігати її. Про це свідчить його ініціатива взяти аж два псевдоніми (інший менш відомий – Іван Вершина), аби тільки родина була в безпеці. Псевдонім Барка обрав собі, дивлячись на барки, які розвантажував, і порівнюючи себе з ними («тягнуться по річці туди-сюди, несучи на собі те, що людям потрібне»)».

Давню славу древнього міста Лубни примножив статський радник, краєзнавець, фольклорист, етнограф і педагог Матвій Терентійович Номис (справжнє прізвище Симонов). Він почав використовувати псевдонім з 1858 року. Друкувався в журналах і альманахах. За ініціативою Номиса був створений перший на Полтавщині навчальний музей краєзнавчого спрямування. Він мав рукописи царських указів, гетьманські універсали, унікальні книги. Бібліотека налічувала близько двох тисяч примірників та 30 невиданих рукописів. Його збірка «Українські прислів'я і приказки» (1861), що вийшла під псевдонімом Матвій Номис, містить понад 14,5 тисяч приказок і загадок.

Одним із найвідоміших українських письменників XX століття і, мабуть, найбільш прочитаним і визнаним в Україні письменником діаспори став Іван Багряний. Народився Іван Павлович Лозов'ягін на історичній Полтавщині 1906 року в сім'ї охтирського муляра Павла Лозов'яги. У шестирічному віці пішов до школи. Почав складати вірші, згодом був редактором журналу. У 1924 році вирішив стати письменником, увійшов до складу Охтирської філії спілки «Плуг», був її секретарем. Видає власними силами книжку новел «Чорні силуети», сам ілюструє її. Це був перший самвидав в умовах тоталітарного режиму. Псевдонім І. Полярний засвідчив: 18-річний автор стоїть на позиціях, протилежних більшовизму. У 1926 році в київському журналі «Глобус» з'явився вірш «В місто», підписаний новим псевдонімом – Багряний. Під цим прізвищем письменник став відомий усьому світові. Епіграфом до знаменитого роману «Сад Гестиманський» Іван Багряний узяв слова Христа: «Отче мій! Коли можна, нехай мимо йде від мене чаша ця!». Та не оминула його хвиля нещасть, які випали на долю українців. Адже хоч він і народився та провів більшість життя в Україні, його основні твори публікувались і прославилися вже за кордоном. А на батьківщину вони повернулися тільки після проголошення незалежності. Псевдонім Багряний обрано, як припускають, під впливом захоплення творами Миколи Хвильового – у текстах його улюблений епітет «багряний» виражав революційно-романтичне поривання.

Оксана Дмитрівна Соловей – перекладач, критик, етнограф – народилася у Полтаві в 1919 році. Мала псевдоніми Марія Шаруда, Ольга С. У 1943 році емігрувала до Німеччини, потім до США. Співпрацювала з радіостанціями «Голос Америки», «Свобода». Перекладала з англійської та української мов. З 1991 року – член Американської асоціації україністів.

Дмитро Васильович Нитченко – педагог, видавець, поет, літературний і громадський діяч. Народився в Зінькові 1905 року. Перший вірш «Ранок» написав у 15-річному віці. Друкувався у журналах «Жовтеня», «Червоні квіти», «Молодий більшовик». Свої твори підписував Дмитро Чуб або Остап Зірчастий. Це були переважно ліричні вірші, пригодницькі оповідання. Літературознавець Підкова в дружньому шаржі говорить, що псевдо Чуб письменник узяв від того, що носив довгу чуприну. «Я часто доходив до розпуки: як це зрозуміти, що я на своїй рідній землі став зайвою людиною? Різні чужонаціональні зайди мають працю, чудові помешкання, добре живуть.., а я півголий, ледве маю, в що одягтися...» – гіркі спомини змусили Дмитра Нитченка у 1943 році емігрувати спочатку до Німеччини, а у 1949-му він з родиною переїхав до Австралії. У 1982 році побачила світ його книжка «У дзеркалі життя й літератури», у якій автор публікує розвідки про українських письменників сучасності – Василя Симоненка, Ліну Костенко, Остапа Вишню.

Чи не єдиний випадок в історії нашого міста, коли громадськість Полтави добре знала ім'я Панаса Мирного (Опанас Мирний, Мирний П. – інші псевдоніми), але поліція ніяк не могла прив'язати його до Панаса Рудченка. На походження його відомого прізвища, можливо, вплинуло місто, де народився письменник, – Миргород. У його метриці було написано відразу два прізвища: Мирний і в дужках Рудченко, але майже до самої смерті, крім близьких йому людей, ніхто не знав про те, що Рудченко і Мирний – це одна людина.

Остап Вишня – псевдонім Павла Губенка. Чому саме Вишня? Ніхто не знає, мабуть, просто сподобалось таке поєднання слів: тепле, українське, і аж посміхнутися хочеться. Принаймні так пояснює походження псевдоніма внучка письменника. Ще існує такий варіант: «Свій вибір псевдоніма письменник пояснював тим, «що плід вишні солодкий і смачний, але водночас терпкий і кислуватий, саме таким і повинен бути доброзичливий сміх, а при потребі кісточкою з вишні, затиснувши її у двох пучках, можна влучно стрельнути».

Відомий на увесь світ Микола Гоголь теж видав свою першу книжку «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» під псевдонімом Пасічник Рудий Панько.

Пропонуємо ознайомитися з псевдонімами інших видатних земляків:

Леонід Глібов – Г. Л., Г-в., Л.; Боровиковський, Дід Кенира, Дідусь Кенир, Капітан Боніван, Простодушний

Юрій Городянин-Лісовський – Юрій Горліс-Горський

Євген Гребінка – Гр., Е., Гребенкин Е., Пирятинець

Анатолій Дімаров – Андрієнко Д.

Павло Загребельний – Архипенко П., Довгань, Чумаченко, П.

Микола Зеров – М. Е., М. З.-В., З-ров, М., М. Z.

Михайло Зеров – Михайло Орест.

Дмитро Іваненко – Неп-щий, Непомнящий, Іван, Попович, Д., Аріель.

Ольга Косач – Олена Пчілка, П-ка, О., бабуся Олена, Колодяжинська, Кочубеївна, Хтось.

Петро Ротач – П. Р., Пет. Ро, Петро Самотній, Дмитренко П.

Володимир Сиченко – Володимир Малик.

Григорій Сковорода – Варсава Григорій, Мейнгардт Даниил.

Юрій Тимошенко – Тарапунька.

Додамо на останок, що деякі наші сучасники теж мають псевдоніми. Так, відомий письменник Сергій Осока має прізвище Нечитайло, а краєзнавець Тарас Пустовіт підписує інколи свої статті Тарас Серпневий.

Андрій СТРІЛЕЦЬ

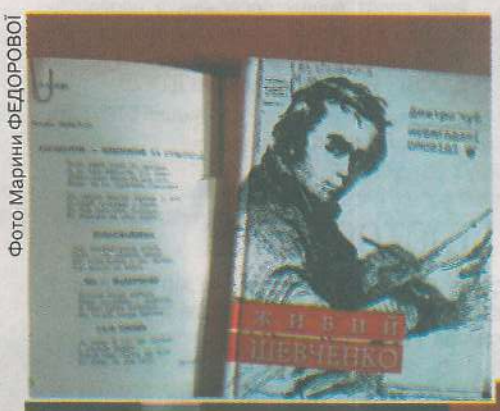

Фото Марини ФЕДОРОВОЇ